

ולא שטר שאין גופו ממון. ויש לבאר על דרך שכתב הר"ן (בגטין יג.) שלא תקנו חכמים קנין 'מעמד שלשתן' להקנות שטר. וטעמו של דבר מתבאר עפ"י דברי הר"ן עצמו (מובא בשטמ"ק לעיל עז:). שמסירת השטר מן המוכר לקונה, איננה הקנתה הנייר גרידא, אלא יש בה ענין נוסף של מסירת כח השטר ותוכנו, ולכן דרכי קניני השטר שונים משאר קניני חפצים (ע"ש). ומאותו טעם יש לומר שלא תקנו 'מעמד שלשתן' בשטר. וכן 'מתנת שכיב מרע' — כי אין די בהקנתה השטר בתורת חפץ כשאר חפצים (עפ"י שיעורי ר' שמואל — גטין ט: וראה עוד המתקת דברים בספר בית ישי סא, ג — על מעמד שלשתן בהקנתה שטרות). ואמנם, הרשב"ם מדבר באופן שבשעת צוואתו השטר עדיין אינו בעולם, שהרי אמר 'כתבו ותנו', ויש לומר שרק באופן זה אין ממש במתנתו. [ואע"פ שכתב הגרעק"א שכל שהדבר בא לעולם קודם מותו — קנה, כאילו אמירתו נמשכת והולכת עד שמת, יש להוכיח מדברי הרשב"ם שאינו סובר כן. ע' במובא להלן קמז], אבל אם היה השטר בעולם בשעה שצוה — אפשר שחלה מתנתו. וכן מפורשת דעת הריטב"א (בגטין יג.). ואולם בקצות החשן (קכה סק"ה) נקט (עפ"י רשב"ם) שלא תקנו כלל 'מתנת שכיב מרע' לענין שטרות (עפ"י שיעורי ר' שמואל — גטין יג.).

יצוין שבר"י מגאש כאן מתבאר שרק משום שהכתיבה נעשית לאחר מיתה לא קנה, אבל אילו יאמר בפירוש כתבו ותנו מחיים — דבריו ככתובים וכמסורים דמי. וכן דעת הרמ"ה. [ולכאורה יש לדייק כן מלשון הרשב"ם קנב. ד"ה אין כותבין ונותנים].

'מאי תיבדק? כי אתא רב דימי אמר: דייתיקי מבטלת דייתיקי. שכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת, רואין אם כמיפה את כחו כותבין...' — רשב"ם מפרש שרב דימי אמר שתי הלכות, והאחרונה היא זו השייכת לענינו. ויש מפרשים ש'תיבדק' שאמר רבי יוחנן היינו לראות אם קדמה לה דייתיקי אחרת, כי אז אין חשש בכתיבה זו שמא לא גמר להקנות אלא בשטר, לפי שיש לנו לומר שלכך אמר כתבו, כדי להוות ראיה [מהתאריך הכתוב בשטר] שזוהי הצוואה האחרונה, ולא משום שגמר להקנות בשטר דוקא. משא"כ אם לא קדמה לה צוואה אחרת — חוששים שמא לא גמר להקנותו אלא בשטר ואין שטר לאחר מיתה (עפ"י ר"י מגאש; יד רמה).

דף קלו

'מהיום ולאחר מיתה גט ואינו גט... התם מספקא לן אי תנאה הוי אי חזרה הוי' — ואין זה ענין למחלוקת 'תפוס לשון ראשון / אחרון' — ששם מדובר בשני דיבורים הסותרים זה את זה ואי אפשר לשניהם לחול, אבל כאן אם תנאי הוא, הלא יש לתפוס את שתי הלשונות גם יחד לדברי הכל. ואם חזרה היא, הלא יכול לחזור בו ואי אפשר לתפוס לשון ראשון (עפ"י רמב"ן; רשב"ם לעיל קכט:).

'מכר הבן בחיי האב ומת הבן בחיי האב — אמר רבי יוחנן: לא קנה לוקח... קנין פירות כקנין הגוף דמי' — פירש ר"י הלוי בן מגאש: לא כקנין הגוף ממש, שהרי אמרנו לעיל שהקנה האב לבן 'גוף מהיום ופירות לאחר מיתה', אלא לענין קנין הפירות בלבד הוא שנחשב שהגוף קנוי לאב, דהיינו 'גוף לפירותיו'. [וכגון המקנה לחברו 'דקל לפירותיו', ודאי אם מכר הלוקח את הגוף לאחרים לא עשה כלום, שהרי אין לו קנין בדקל אלא לענין הפירות].

וזהו הטעם שאם מכר הבן ומת האב בחיי הבן — קנה לוקח, והלא אין אדם מוכר דבר שאינו ברשותו, ואם קנין פירות כקנין הגוף ממש, כיצד מועילה מכירת הבן דבר שאינו ברשותו? — אלא ודאי אין לו לאב קנין הגוף רק לענין זכות הפירות, הלכך כשמת האב נסתלקה ממילא זכותו ועמדה ברשות הבן מזמן שכתב לו האב, שהוברר הדבר שמאותה שעה היו הנכסים שלו, ומשום כך קנה לוקח. ומכל מקום כשמת הבן קודם, כיון שלא זכה הבן בגוף הנכסים, אעפ"י שאח"כ מת האב אין אנו רואים הנכסים כאילו הם של בן למכרם (ערשב"א).

עוד בגדרי 'קנין פירות כקנין הגוף' ע' ברכת שמואל ס-סא; קובץ שעורים תסד-תסה; חדושי ר' שלמה היימן סוף ב"ק; אבני נזר חו"מ כה ד"ה וזהו; קהלות יעקב שביעית א, ט.

והרמב"ן כתב בסגנון זה: אמנם לאב יש קנין פירות שהוא כקנין הגוף, אבל גם לבן יש קנין הגוף בנכסים, הלכך הדבר תלוי ועומד; כאשר מת האב בחיי הבן, הוברר שמשעה ראשונה קנה הבן והרי מכר לשני כל זכות שתבא לידו. ואם לא באה לידו אותה זכות, שמת בחיי אביו, פקע קנינו לגבי לוקח. (וע"ע יד רמה; תוס' יבמות לו).

ומהאחרונים יש מי שפירש שרבי יוחנן הולך לשיטתו (בב"ק סח): שאין אדם מקנה דבר שאינו ברשותו, הלכך הגוף אצל הבן כדבר שאינו ברשותו [משום שקנין הפירות של האב כקנין הגוף, נמצא שאין הגוף ברשות הבן כעת], שהרי אין לו כל אפשרות של שימוש והנאה ממנו בשעה זו — ולכן אם מכר ומת לא עשה כלום. ואולם מכר הבן ולא מת — זכה הלוקח כשימות האב. וטעם הדבר כמו שמובא בשיטה מקובצת (ב"ק לג) בשם הרמ"ה, שדבר שאינו ברשותו, אם אחר כך בא לידו — חל הקנין למפרע. ולפירוש זה, נמצא שהדין המובא בשיטת"ק מפורש בגמרא (עפ"י הר צבי. ויתכן שזו כוונת הרמב"ן. וכ"כ בשו"ת דובב מישרים ח"ב לו. ושמוא זו כוונת הראב"ד בלשון אחר שכתב, ובכך תתישב קושית הרשב"א עליו. וע"ע אבני נזר חו"מ מט י, ג. וע"ע במצוין להלן קנו. לענין שעבוד 'דאקנה').

(ע"ב) זריש לקיש אמר מביא ואינו קורא, קנין פירות לאו כקנין הגוף — מפירוש רשב"ם משמע שמביא מדאורייתא, משום שנאמר אשר תביא מארצך. והתוס' תמהו אם כן מדוע אי אפשר לקרוא האדמה אשר נתתה לי? ולכך פירשו שמדרכנן הוא שחייב להביא, שתקנו משום קנין פירות שיש לו בה. וכן דעת הרמ"ה.

ובקצות החשן (סוסי"י רנז) פירש דברי רשב"ם שיש קנין פירות שענינו קנין הגוף לזמן [ונקרא 'קנין פירות' מאחר ואין קנוי לו לעולם] וכגון המוכר שדה לחברו ודינה לחזור ביובל. ולכך מביא, כי על שעת הבאה הקפידה תורה שיהא 'מארצך', והרי בשעת הבאה היא שלו [וכמו אתרוג הניתן במתנה על מנת להחזיר שיוצא בו ידי חובה, שהריהו בכלל 'לכם' באותה שעה]. אך כיון שאין האדמה שלו לעולם, לכך אין יכול לקרוא האדמה אשר נתתה לי. ובספר אבי עזרי (אישות ה, כד, סאות ב) צדד לפרש דבריו, להבחין בין דבר הצריך שיהא 'שלו', ובזה די בקנין לשעה, ובין מקום שאמרה תורה שיהא הוא הבעלים על הדבר, [כגון ביכורים שנאמר בהם האדמה אשר נתתה לי — צריך שיהא בעלים על האדמה] וכיון שצריך להחזיר את האדמה, אין הוא בעלים עליה. והרמב"ן כתב שמביא מפני הספק, שמא קורא אני בו מארצך, אבל לקרוא אינו יכול מפני הספק.

[ע' בחדושי הגר"ח הלוי (בכורים ב, ג) מאי שנא קונה פירות השדה שמביא ביכורים ואילו קונה אילן אחד אינו מביא כלל. וע"ע זכר יצחק ח"ב מג].

‘זהתניא יחזרו ליורשי נותן...’ — יש מפרשים [דלא כפרשב"ם ותוס'] שלרבי יוחנן לא קשה מדוע יחזרו ליורשי נותן, כי אף על פי שקנין פירות כקנין הגוף, אין זה קנין הגוף ממש (כנ"ל) ואפשר לומר שעיקר הגוף ברשות בעליו הוא כל זמן שלא זכה בו האחרון. ובוה נחלקו הברייתות. וקושיית הגמרא היא לריש לקיש (עפ"י תורי"ד וריטב"א, ע"ש).

דף קלז

‘דרבי אדרבי לא קשיא, הא לגופא הא לפירא’ — ואם תשאל, לפירא פשיטא ואין צריך לומר, שהרי הפירות של ראשון — הא קמשמע לן שאעפ"י שאין הפירות בעולם וגם אין לו קנין הגוף בקרקע, יכול למכור אכילת פירות לכל ימי חייו, שכיון שהקרקע משועבדת לו לפירות, הרי הוא מוכר אותו שעבוד שיש לו בקרקע (ר"י מגאש).

‘ומודה שאם נתנן במתנת שכיב מרע לא עשה כלום’ — משמע מכאן שאף על פי שאסור ליתן הנכסים לאחר [כמו שאמרו שהמשיא עצה למכור נקרא רשע ערום], שייך ליתנם במתנת שכיב מרע. ואין אומרים לא תקנו חכמים דברי שכיב מרע ככתובים וכמסורין במקום שעושה איסור בנתינתו. ואולם נראה שזה דוקא באופן שיש לו אפשרות אחרת ליתנם, כגון כאן במתנת בריא, אבל במקום שאין לו שום אפשרות ליתן לולא תקנת חכמים — לא תקנו חכמים במקום איסור (ע' משנה למלך זכיה ומתנה ט, י. וע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ג לה).

‘מתנת שכיב מרע מאימתי קנה — אביי אמר: עם גמר מיתה’ — נראה טעמו, משום שלאחר מיתה אין הנכסים שייכים לנותן כדי שיזכה בהם מקבל המתנה, הלכך מוכרחים לומר שחלה המתנה רגע לפני מיתתו. **‘זרבא אמר לאחר גמר מיתה’** — אז חלה המתנה מתקנת חכמים, שהשוו מתנת שכיב מרע לירושה דעלמא שחלה לאחר מיתה (עפ"י אור לציון ח"א חו"מ ג. וע' זכר יצחק ח"א עה, ב). וכל זה לפירוש הרשב"ם. ואולם להרשב"א נמצא פירוש אחר; לאביי [קודם שחזר בו] זוכה המקבל תיכף ומיד לאחר מיתת הנותן. ולרבא זוכים היורשים תחילה ואחר כך זוכה המקבל מן היורשים. (ע' בשו"ת אור לציון (חו"מ סו"י יג) שפירש כן בדעת הרמב"ם — מכירה כב, טו. וע' בתשובת הרא"ש (פד, א) שכתב שכל מתנת שכיב מרע אין המקנה בעולם בשעת קנין אף למ"ד עם גמר מיתה. ובקצוה"ה (רנ, א) כתב שצ"ל שסובר שמתנת גוסס אינה מתנה. אך נראה שזה דוחק, שהרי אין כן דעת הרא"ש בפסקיו (ע' בקדושין עה; טשו"ע חו"מ רנ, ו). ולהנ"ל אפשר שגם הרא"ש פירש כפירוש הרשב"א, שלדברי הכל לא חלה המתנה מחיים). ע"ע ב'חדושי הגר"ח על הש"ס' בדין גירושין על תנאי (קסא); חדושים ובאורים יט, א.

‘ע"ב (ב) אתרוג זה נתון לך במתנה על מנת שתחזירנה לי’ — יש שהגיהו ומחקו ל'י' אלא ע"מ שתחזירנה' סתם, כי כשאומר 'תחזירנה לי' הלא אין יכול המקבל להקדיש, כדלקמן. והרי אמרו (לעיל קלד.) כל מתנה שאם הקדישה אינה קדושה אינה מתנה. אבל הראשונים דחו זאת, שאעפ"י שאין יכול להקדישו — מתנה היא. לא אמרו אינה מתנה אלא בכגון שניכר שלא נתן לו לשום דבר וענין, כמעשה דמתנת בית חורון (שם), אבל כאן הלא נתנו להשתמש בו, כלומר ליטלנו למצוה. ועוד,